

**РЕАКЦИЯ НА НОВИ ГЕНОТИПОВЕ ПАМУК КЪМ НИВОТО
НА МИНЕРАЛНО ТОРЕНЕ ПРИ УСЛОВИЯТА НА СТАЦИОНАРЕН ОПИТ**

Гая Панайотова, Ана Стоилова, Нели Вълкова
Институт по памука и твърдата пшеница, Чирпан

Резюме

Панайотова, Г., А. Стоилова и Н. Вълкова, 2007. Реакция на нови генотипове памук към нивото на минерално торене при условията на стационарен опит.

Изпитвано е влиянието на N, P₂O₅ и K₂O в норми 0; 8 and 16 kg/da върху продуктивността и качеството на памука, отглеждан в стационарен опит, заложен през 1966 г. В изследването са включени новите български сортове памук: „**Чирпан-539**” (създаден чрез вътревидова хибридизация), „**Перла**” (създаден чрез междувидова хибридизация) и „**Тракия**” (чрез експериментален мутагенезис). Резултатите показват, че сортовете формират среден общ добив 196.2 kg/da (N₀P₀K₀)–277.9 kg/da (N₁₆P₁₆K₁₆) и имат близки изисквания към нивото на азотно хранене. Торенето е ефективно до прилагане на норми N₁₆P₈₋₁₆, при които общият добив на неомоганен памук нараства с 38.7-39.5 % спрямо неторената контрола. Ефектът от 1 kg N е значително по-висок (4.28-5.76 kg памук) в сравнение с този на фосфора (0.70-1.08 kg) и на калия. Сорт „**Чирпан-539**” се прояви като ранозрял и продуктивен, „**Тракия**” – с много добра продуктивност, а „**Перла**” - с високо качество на влакното.

Ключови думи: Памук – Сорт – Торене – Добив – Качество

Abstract

Panayotova, G., A. Stoilova and N. Valkova, 2007. Response of new cotton varieties to fertilizing levels in a stationary trial condition

The effect of N, P₂O₅ and K₂O in rates of 0; 80 and 160 kg/ha on cotton productivity and quality was studied in a stationary trial initiated in 1966. The investigation included the new Bulgarian cotton varieties **Chirpan-539** (developed by intraspecific hybridization), **Perla** (developed by interspecific hybridization) and **Trakia** (developed by experimental mutagenesis). The results demonstrated that the cotton genotypes formed a mean total seedcotton yield of 1962 kg/ha (N₀P₀K₀), 2779 kg/ha (N₁₆₀P₁₆₀K₁₆₀) and had similar requirements to nutrient level. The optimum effective rates were N₁₆₀P₈₀₋₁₆₀ at which the total seed cotton yield increased with 38.7-39.5 % as compared to the unfertilized variant. N use efficiency was significantly higher (4.28-5.76 kg cotton) in comparison to phosphorus (0.70-1.08 kg) and potassium. Variety **Chirpan-53** was early maturing and highly productive, variety **Trakia** showed very good production potential and variety **Perla** had high fibre quality.

Key words: Cotton - Variety - Fertilization -Yield - Quality.

УВОД

Сортовете и хибридите на културите се различават не само по добивен потенциал, но и по изисквания към хранителни елементи и ефективност на торенето (Иванов,

2004). За осигуряване на оптимална хранителна среда за растеж и развитие на памука от значение са както ежегодно прилаганите хранителни елементи, така и нивото на почвено плодородие (Gerik et al., 1998; Stavrinou et al., 2002). В това отношение изключително актуални са резултатите относно реакцията на сортовете към прилаганото торене и от стационарни торени опити у нас.

Според някои автори сортовете памук проявяват специфични изисквания към торенето (Караманидис и др., 2004; Fritschi et al., 2003; Clement-Bailey et al., 2007), а според други (Панайотова и Видева, 2006; Kostadinova & Panayotova, 2003; Pettigrew et al., 1996) различията към нивото на минерално хранене при генотипи с близък произход са несъществени.

Целта на изследването бе да се проследи генотипната реакция на нови български сортове памук по отношение на развитие, продуктивност и качество към нивото на торене с азот, фосфор и калий с оглед прецизиране на минералното им хранене.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

Изследването е проведено през 2003-2005 г. при условията на стационарен торен опит, разкрит през 1966 г. на полигон с бетонови плочи между парцелите. Опитът е при неполивни условия в 4 повторения при реколтна парцелка 10 m² (2.4 Ч 4.2 m). Създадени са напречни охрани по 1.5 m. Приложено е самостоятелно и комбинирано торене с азот, фосфор и калий в норми 0, 8 и 16 kg/da. Схемата на торене е: 5N Ч 5P + 2K = 27 варианта. В настоящето изследване са включени подбран брой варианти. Памукът е отглеждан в сеитбоображение с твърда пшеница, торена ежегодно с двойно по-ниски норми.

Предмет на проучване са сортовете памук „**Чирпан-539**” – създаден чрез вътревидова хибридизация (Божинев и др., 1996), „**Перла**” – създаден чрез междувидова хибридизация *G. hirsutum* Ч *G. barbadense* (Стоилова и Салджиев, 2000) и „**Тракия**” (МЛ-240) – създаден чрез експериментален мутагенез (Вълкова и Дечев, 2003).

Прилаганите агротехнически мероприятия са съобразно утвърдената технология за района (Салджиев и др., 2006). Прибирането е ръчно, двукратно. Определени са септемврийски и общ добив на памук (kg/da), ефект от 1 kg N, P, K (kg памук), височина в узряване, рандеман (%) и дължина на влакното по метода на пеперудките (mm). Ранозрелостта е определена като процент на добива от септемврийския сбор към общия добив. Дисперсионен анализ (ANOVA) бе използван за определяне различията в добива под влияние на генотиповете, нормите на торене и условията на годините. Почвата е излужена смолница със съдържание на хумус 2.0-2.4 %, с pH 6.0-6.4, със средна запасеност с минерален азот, 4-6 mg P₂O₅/100 g и 22-28 mg K₂O/100 g почва.

В метеорологично отношение реколтната 2003 г. е много топла и умерено влажна, изключително благоприятна за отглеждане на памука, а 2004 г. и 2005 г. са хладни и влажни, с добре изразени наднормени валежи и засушаване през периода VII-15.VIII.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Получените резултати за добив на памук през 3-годишния период показват висока ефективност от приложеното торене. Допълнително реализираният добив е резултат както от прякото торене, така и от създаденото почвено плодородие при системното торене.

Общият добив на неомаганен памук се влияе съществено от условията на годината, вида на тора и нивото на торене (Табл. 1). Неконтролираните условия на годината са с най-голям дял от общото влияние на факторите – 56.6 %. Нивото на торене води до широки различия – 25.7 %, а генотипът оказва по-слабо (6.5 %), но

също съществено влияние. Подобно е варирането на факторите и по отношение на септемврийския добив.

Таблица 1. Дисперсионен анализ за общ добив на памук
Table 1. Analysis of variance for total cotton yield

Източник на вариране Source of variation	df	Сума от квадрати SQ	Сума от квадрати SQ, %	Дисперсия S	Критерий на Фишер (F)
Общо (Total)	98	333 907	100.00	-	-
Години (Years)	2	188 969	56.59	94 484***	165.0
Варианти (Variants)	32	108 285	32.43	3 384***	5.9
Factor A – Генотип (Genotype)	2	21 587	6.46	10 793***	18.8
Factor B – Торене (Fertilization)	10	85 876	25.72	8 588***	15.0
A × B	20	822	0.25	41.1	0.07
Грешка/Error	64	36 653	10.98	572.7	-

Средният общ добив без торене е 196.2 kg/da (табл. 2), а при самостоятелно P и K торене в различни норми нараства с 1.2-5.7 %. Продуктивността се повишава при азотно торене като при N₈ е в повече с 23.5 % спрямо неторената контрола, а при N₁₆ – с 34.9 %. Комбинираното NP и NPK торене оказва най-добро влияние. Средно от трите сорта при умерена почвена запасеност общият добив е ефективен при N₁₆P₈₋₁₆ – 272.2-273.7 kg/da, с 38.7-39.5 % над контролата. Нарастването на добива е свързано с по-високия брой разпукани кутийки на 1 растение и по-голямата маса на една кутийка. Значително по-висок е ефектът от 1 kg N – 4.28 (N₁₆) – 5.76 kg памук (N₈) в сравнение с този на фосфора - 0.70 (P₁₆) – 1.08 kg (P₈) и на калия – 0.30 (K₈). Добивът е съществено по-висок през 2003 г. (от 251.0 kg/da без торене до 347.7 kg/da при N₁₆P₁₆K₁₆) под влияние на изключително добрите за отглеждане на памука условия. Резултатите показват, че при оптимално торене и благоприятни метеорологични условия сортовете памук реализират своя потенциал за висока продуктивност.

Таблица 2. Общ добив на памук 2003-2005 г., kg/da
Table 2. Total cotton yield 2003–2005, kg/da

Торене (Treatment) kg/da	2003	2004	2005	Средно/Average		
				Добив/Yield		Ефект от 1 kg NPK в kg памук 1 kg NPK use efficiency
				kg/da	%	
N ₀ P ₀ K ₀	251.0	167.0	170.7	196.2	100.0	-
N ₈	306.7	193.2	227.0	242.3	123.5	5.76
N ₁₆	339.8	210.8	243.4	264.7	134.9	4.28
P ₈	267.0	175.4	171.9	204.8	104.4	1.08
P ₁₆	269.3	178.4	174.5	207.4	105.7	0.70
K ₈	253.7	169.7	172.5	198.6	101.2	0.30
N ₈ P ₈	308.2	198.1	235.9	247.4	126.1	-
N ₈ P ₁₆	313.0	204.6	237.9	251.8	128.4	-
N ₁₆ P ₈	342.4	220.4	253.8	272.2	138.7	-
N ₁₆ P ₁₆	341.7	224.4	255.0	273.7	139.5	-
N ₁₆ P ₁₆ K ₁₆	347.7	229.5	256.5	277.9	141.6	-

GD_{5%}, GD_{1%}, GD_{0.1%} = 39.04; 51.88; 67.40

Проучваните генотипове реагират силно на торене (табл. 3). Отзивчивостта им към нивото на торене е сходна, което се потвърждава и от недоказаното

взаимодействие генотип x торене. При всички нива на торене сортовете „Тракия” и „Чирпан-539” се проявяват като по-продуктивни.

Таблица 3. Общ добив на сортове памук за периода 2003-2005 г. (kg/da)

Table 3. Total yield of cotton varieties during 2003-2005 (kg/da)

Генотип (Genotype)	Година (Year)			Средно (Average)	
	2003	2004	2005	kg/da	%
„Чирпан-539” (“Chirpan-539”)	318.0	196.5	222.6	245.7	100.0
„Перла” (“Perla”)	272.4	198.0	204.9	225.1	91.6
„Тракия” (“Trakia”)	320.7	197.6	226.6	248.3	101.0
Средно (mean)	303.7	197.4	218.0	239.7	-

Септемврийският сбор се повишава в най-висока степен при NP торене – с 29.0-34.9 % над контролата, доказано при $P=0.1$ % (табл. 4). Средно за сорт „Перла” той е 119 kg/da, при „Тракия” е с 9.7 % по-висок, а при „Чирпан-539” – със 17.6 % в повече. Индексът на ранозреелост средно за периода без торене е 55.5 %, нараства максимално при K_8 - 56.4 %, а най-нисък е делът на септемврийския добив при самостоятелно торене с N_{16} - 51.2 %. През 2003 и 2005 г. ранозреелостта е по-висока - 70.1–77.8 %, но тенденцията за влияние на хранителните елементи е еднопосочна.

Таблица 4. Септемврийски сбор на памук, средно за 2003-2005 г.

Table 4. September cotton yield, average for 2003-2005

Торене (Treatment), kg/da	Сорт (Variety), kg/da			Средно (Average)		
	Чирпан-539 (Chirpan-539)	Перла (Perla)	(Тракия) (Trakia)	kg/da	%	Ранозреелост (Earliness), %
$N_0P_0K_0$	118	98	112	109	100.0	55.5
N_8	141	118	131	130	119.6	53.6
N_{16}	149	128	130	136	124.8	51.2
P_8	123	101	114	113	103.4	55.2
P_{16}	125	104	118	116	106.1	55.9
K_8	120	101	114	112	102.4	56.4
N_8P_8	145	124	141	137	125.4	55.4
N_8P_{16}	147	132	143	141	129.0	56.2
$N_{16}P_8$	153	134	138	142	130.0	52.2
$N_{16}P_{16}$	157	138	146	147	134.9	53.7
$N_{16}P_{16}K_{16}$	161	139	149	150	137.3	53.9
Средно	139.9	119.0	130.6	130.3	-	54.4
				GD _{5%}	GD _{1%}	GD _{0,1%}
	Factor A – Сорт (Variety)			5.2	10.4	14.2
	Factor B – Торене (Fertilization)			7.6	14.8	18.5
	A x B			14.0	19.8	27.8

Интензивността на нарастване на памуковите растения е най-голяма през периода бутонизация - цъфтеж. Височината на растенията нараства под влияние на всички изпитвани норми и в края на вегетацията е в повече с 2.6-38.0 % спрямо неторено като високата стойност – 69.6 cm е при $N_{16}P_{16}K_{16}$ (табл. 5). Растенията при сорт „Тракия” са средно с 4.7 % по-високи спрямо „Перла” и с 6.0 % спрямо „Чирпан-539”.

Метеорологичните условия и специфичните характеристики на сортовете оказват по-силно влияние върху рандемана и дължината на влакното в сравнение с минералното торене. Наблюдава се тенденция за понижаване на рандемана на влакното при всички сортове с повишаване нивото на торене. Pettigrew et al. (1996), Read et al. (2006) и др. също посочват, че нарастващото торене редуцира добива на

влакно и рандемана и не води до промени в дължината на влакното. През годините се създадоха условия за добро изхранване на семената, за натрупване на хранителни запаси, поради което и средният рандеман е по-нисък – 35.3 до 36.4 %. Рандеманът е най-нисък при сорт „Перла”, но този сорт формира най-дълго влакно – 28.3-28.7 mm.

Таблица 5. Влияние на торенето върху височината и някои качествени показатели
Table 5. Effect of fertilization on the height and some quality parameters

Торене (Treatment), kg/da	Сорт (Variety)			Средно (Mean)	
	Чирпан-539 (Chirpan-539)	Перла (Perla)	Тракия (Trakia)	Стойност (Value)	%
Височина на храст в узряване (Plant height at maturity), cm					
N ₀ P ₀ K ₀	48.9	50.0	52.4	50.4	100.0
P ₈	50.7	49.8	54.7	51.7	102.6
N ₈	57.5	56.2	60.8	58.2	115.4
N ₁₆	60.1	60.3	63.5	61.3	121.6
N ₁₆ P ₁₆ K ₁₆	67.3	71.5	69.9	69.6	138.0
Рандеман (Lint), %					
N ₀ P ₀ K ₀	37.3	35.4	37.4	36.4	100.0
P ₈	37.2	35.2	37.0	36.1	99.4
N ₈	36.7	35.5	36.4	35.9	98.4
N ₁₆	36.1	35.1	36.2	35.5	97.5
N ₁₆ P ₁₆ K ₁₆	35.8	35.0	36.1	35.3	97.1
Модална дължина (Modal length), mm					
N ₀ P ₀ K ₀	26.0	28.3	26.7	27.0	100.0
P ₈	25.8	28.6	26.7	27.0	100.0
N ₈	26.4	28.4	26.3	27.0	100.0
N ₁₆	26.3	28.3	27.0	27.2	100.7
N ₁₆ P ₁₆ K ₁₆	27.0	28.7	26.5	27.4	101.5

ИЗВОДИ

За условията на Южна България при почвен тип излужена смолница торенето е ефективно агротехническо мероприятие до прилагане на норми N₁₆P₈₋₁₆, при които общият добив на неомоганен памук нараства с 38.7-39.5 % спрямо неторената контрола. Ефектът от 1 kg азот, изразен в kg неомоганен памук, е значително по-висок – 4.28-5.76 kg в сравнение с този на фосфора – 0.70-1.08 kg и на калия. Ефектът намалява с повишаване на хранителното ниво.

Българските генотипове памук реализират общ добив 196.2 kg/da (N₀P₀K₀), 277.9 kg/da (N₁₆P₁₆K₁₆) и имат близки изисквания към нивото на минерално хранене. На фона на приложеното торене сортовете потвърждават качествата си като сорт „Чирпан-539” се прояви като най-ранозрял и продуктивен, „Тракия” – с много добра продуктивност, а „Перла” - с високо качество на влакното. Рандеманът на влакното е по-нисък при „Перла”, но този сорт формира най-дълго и много фино влакно.

ЛИТЕРАТУРА

- Божинов, М., Л. Димитрова, Б. Божинов, 1996.** Чирпан-603 и Чирпан-539 - нови сортове памук. *Растениевъдни науки*, 2: 35-37.
- Панайотова, Г., М. Видева, 2006.** Влияние на минералното торене върху продуктивността на генотипове памук. Сб. доклади от международна научна конференция “Науката в условията на глобализация през XXI век”, СУБ-Ст.Загора, 1-2 юни 2006, т. I: 112-116.

- Салджиев, И., Г. Панайотова, Г. Николов, Ж. Вичев, Л. Димитрова, Г. Генов, С. Рашев, М. Колева, Я. Димитров, М. Димитрова, 2005.** Постижения и проблеми на технологията за отглеждане на памука. *Field Crops Studies*, vol. II (2): 259-265.
- Иванов, П., 2004.** Генотипна характеристика на минералното хранене. *Field Crops Studies*, I (2), 278-284.
- Караманидис, Г., Х. Нечев и А. Стоилова, 2004.** Влияние на торенето и гъстотата на посева върху растежа на български и гръцки сортове памук в област Орестиада – Гърция. Сб. доклади от научна конференция, СУБ – Ст. Загора, 3-4 юни 2004: 67-70.
- Стоилова, А. и И. Салджиев, 2000.** Перла-267 – нов сорт памук. *Растениевъдни науки*, 37: 274-277.
- Вълкова, Н. и Д. Дечев, 2003.** Фенотипна стабилност на мутантни линии памук по някои стопански показатели. Сб. от научна конференция, СУБ – Ст. Загора, 5-6 юни 2003, 1: 192-195.
- Clement-Bailey, J. & C. Gwathmey, 2007.** Potassium Effects on Partitioning, Yield, and Earliness of Contrasting Cotton Cultivars. *Agronomy Journal*, 99: 1130-1136.
- Fritschi, F., B. Roberts, R. Travis, D. Rains and R. Hutmacher, 2003.** Response of Irrigated Acala and Pima Cotton to Nitrogen Fertilization Growth, Dry Matter Partitioning, and Yield. *Agronomy Journal*, 95: 133-146.
- Gerik, Th., D. Oosterhuis & A. Torbert, 1998.** Managing Cotton Nitrogen Supply. In: *Advance in Agronomy*. D. Sparks (ed.), Arkansas, 64, p. 116-140.
- Kostadinova, S. & G. Panayotova, 2003.** Agronomic efficiency of nitrogen fertilization of Bulgarian cotton cultivars. *Ecology and Future*, II (1): 43-46.
- Panayotova, G., 2002.** Nitrogen Fertilization on Bulgarian Cotton Cultivars. Proc. FAO-IRCRNC, 27.IX-1.X.2002, Chania, Greece.
- Paschalidis, D., E. Stavrinou & P. Dimitrov, 2002.** The irrigation and N.P.K fertilization effect on cotton production. *Agricultural engineering*, 2: 34-39.
- Pettigrew, W., Heitholt, J. & Meredith, W., 1996.** Genotypic interactions with potassium and nitrogen in cotton of varied maturity. *Agronomy Journal*, 88: 89-93.
- Read, J., K. Reddy & J. Jenkins, 2006.** Yield and fiber quality of Upland cotton as influenced by nitrogen and potassium nutrition. *European Journal of Agronomy*, 24: 282-290.
- Stavrinou E., C. Paschalidis & V. Kavvadias, 2002.** The effects of the Nitrogen Fertilizer Rates on the Nutrients Uptake and Yield of Cotton Crop in Calcareous Soils of Greece, *Ecology and Future*, I (1): 21-23.